

מה זה זה? / אנא יס ליברמן

מסה על השיר "משנה לשנה זה" / נתן זך

נכתב במסגרת קורס 'כתיבת מסה' במנשר, בהדרכת אורין מוריס

משנה לשנה זה / נתן זך

משנה לשנה זה נעשה יותר מעדן,
זה יהיה כל כך מעדן בסוף,
היא אמרה והתכונה לזה.
אבל לי יש לפעמים הרגשה שאני טובע בזמן,
יש לי הרגשה שאני טובע בזמן, הסס.
זה הכל מפני שאתה שוקע, השיבה.
זה הכל מפני שאתה שוקע, אתה יודע.
אינני יודע. לפעמים אני חושב שכחי שוב לא אתי.
מעדן. את יודעת, זה צד אחר של שלילי.
אני יודעת ואני מברכת אותך על גלוייך,
ואני מברכת אותך על צבע עיניך,
שום דבר אינך משאיר אחרך.
ובכן זהו בדיוק מה שמדאיג אותי,
ובכן זהו בדיוק מי שמספיד אותי,
ובכן זהו מה שאני מרגיש.
שוב אתה טועה: אתה מרגיש בטוב והטוב מקיף אותך,
הוא כבר מסביב, על כתפיו הוא מרכיב אותך.
אם תהיה סבלני, הוא עוד יחבק אותך.
בסופו של דבר הוא חגב לנשק לך.
אתה יודע איך דברים פאלה קורים.

אפתח בהתנצלות כלפיכם הקוראים, במידה ופרשנותי לשיר **משנה לשנה זה**, אינה הולמת את גילכם או את קריאתכם ההגונה. אך גם בקריאה שניה ושלישית, אני מתקשה שלא לדמיין את שפתיה הבוהקות מליפגלוס אדום, של אותה היא שאמרה והתכוונה לזה, בעת שזך זחוח וצעיר, יושב לצד שולחן הכתיבה שלו, מפליג בדמיונו אל רגעי מותו הוודאיים, שם היא שוכבת לצדו, מלטפת את חזהו הלבן והמעודן ולבסוף, עוצמת את עיניו המסרבות להיסגר.

הייתי רוצה לומר ש"משנה לשנה זה", הוא שיר אישי על הפחד של זך מן המוות, כאדם וכמשורר, הקשור באיזה קשר אינטואיטיבי עם מיניות, היתממות ילדית וניסיון לשוני לחמוק או לסוב סביב חווית המוות. עם זאת, מדובר בשיר מתחכם מאוד. לא ברור לי אם כל מהותו טמונה בתעלול על חשבון הקורא המתאמץ לפענחו ולהעניק לשיר איזושהי משמעות, או אם מדובר ביצירת מופת של ממש, ובגאונותו מצליח זך לרוקן מילים מתוכנו, להשיט את קליפותיהן על גבי חריזה, משקל וריתמוס, שמאחוריהן מסתתרת איזו אמת השמורה לבעלי צופן. ואולי, בעצם, שתי האפשרויות אינן סותרות אחת את השנייה.

מְשֻׁנָּה לְשָׁנָה זֶה נַעֲשֶׂה יוֹתֵר מְעַדָּן / זֶה יְהִי כֹל כֶּךָ מְעַדָּן בְּסוֹף / הִיא אֲמָרָה וְהִתְכַּנְּנָה לְזֶה.

בתהליך הפענוח של השיר, אני מוצאת עצמי מערערת ומהרהרת על כל מילה בו. השאלה הראשונה המתבקשת מהבית הראשון היא, **מה זה זה?** מה הוא הדבר הזה שמשנה לשנה נעשה יותר ויותר מעודן? קשה שלא ללהק את השירה, כאופציה הטבעית ביותר לתפקיד ה"זה". השירה היא מלאכת העידון והצמצום, בחתירה אל איזו אמת, אל הדיוק האסתטי. העידון, או הסובלימציה, אם אשאל מעולמו של פרויד, היא החלת מערכת חוקים וחוקיות על הפראי, המודחק והבלתי מעודן.

אם כך, אולי ה"זה" יכול לתפקד כיחידת האטום בשרשרת העידון של זך, הגילום המזוקק ביותר של משהו בטרם היעלמותו. "זה" גם יכול לתפקד כמטבע שצדו האחד מסמן את "הכל" וצדו האחר את ה"כלום" שבשירה - מילים שמשקלן החומרי אפסי אמנם, אך הן תוחמות את גבולות התודעה, החומר והשפה ומקבילות לניסיון הקרוב ביותר לתאר בשירה את מה שבין החיים למוות.

"בסוף", היא המילה החשובה ביותר לטעמי, והיא זו שלוחצת על כפתור הנצחיות שיש לשירה, אך אין לאדם הכותב אותה (אולי מלבד הרגעים בהם אלילת מין אדומת שפתיים וחובבת שירה, מקריאה לך את שירתך של עצמך ומתכוונת לזה). השאיפה המתמדת לעידון שבמעשה כתיבת שירה, היא התשוקה אל הסוף, אל המוחלט-האלוהי בנפשו של המשורר. ואכן, התשוקה אל המעשה המעודן, לרוב מובילה מחשבתית אל נקודת הסוף או המחיקה. כאן עומדת במבחן, התשוקה ההיברידיית של המשורר לחיי הנצח: נותר לו לבחור במימוש המחשבה על ידי התאבדות, או לחלופין, להכיר בעליבותו החומרית ולכתוב על זה שיר. כל עוד בוחר המשורר להמשיך את שהייתו על פני האדמה, לא נותר לו אלא להתפשר על ה"זה" ולהתנחם במוות ארוטי-פואטי מדומה, כתרופה זמנית, להכרה בהתכלותו. אָבֵל לִי יֵשׁ לְפָעָמִים הַרְגָּשָׁה שְׁאֵנִי טוֹבֵעַ בְּזֶמֶן / יֵשׁ לִי הַרְגָּשָׁה שְׁאֵנִי טוֹבֵעַ מִזֶּמֶן, הֵסֵס.

השיר ממשיך במעין הודאה של הדובר בצניחתו הנפשית מטה, בשקיעתו הכמעט גחמנית. זך מניח את המילים בצורה כמעט עילגת, אנטי-פואטית, שגורמות למשפט זה להישמע ילדי. גם בשלב זה, מתוך חוסר הבהירות, עולה השאלה האם זו רשלנות? ואם לא, מה מסתתר מאחורי מעשה זה?

זֶה הַכֹּל מִפְּנֵי שְׁאֵתָה שׁוֹקֵעַ, הַשִּׁיבָה / זֶה הַכֹּל מִפְּנֵי שְׁאֵתָה שׁוֹקֵעַ, אֲתָה יוֹדֵעַ.

מכאן, גם התחביר של השיר וגם הקשרים הלוגים שבו, מתחילים להשתבש. מתפתח דיאלוג בין דובר מהוסס לדמות נשית בשיר, דיאלוג שמצד אחד גולש על ריתמוס הרמוני, על חריזה ומשקל שנותנים לו לגיטימציה להתקיים כמעשה שירי, ומצד שני, חסר כל משמעות, דיאלוג חסר יחס של תן וקח, של סיבה ותוצאה, של שאלה ותשובה.

אותו "זה" מרחף בתחילת המשפט, ומחזיק אותו תלוש משמעות, כמו בתחילת השיר. כאן, גם נכנס עניין הידיעה, אשר חוזר על עצמו גם בהמשך. **מה הוא יודע?** ה"אתה יודע" הזה, יכול להתפרש כעוד ורסיה של ה"זה". מעין משפט ריק ממשמעותו המילולית שפירושו אינו קשור בהכרח לידיעה של דבר ממשי, אלא מבטא את הצורך של הדמות הנשית, לכרות ברית אמון עם הדובר (ואולי גם איתנו הקוראים) מעין, "אתה יודע איך זה..." כשהסאבטקסט הנובע ממנו הוא, "רק תסכים איתי בבקשה".

אֵינִי יוֹדֵעַ. לְפָעַמִּים אֲנִי חוֹשֵׁב שְׂכַחִי שׁוֹב לֹא אֶתִּי. / מְעַדָּן. אֶתְּ יוֹדֵעַת, זֶה צַד אַחֵר שֶׁל שְׁלִילִי.
הדובר מכחיש את ידיעתו ומדגיש שוב את חוסר כוחו ואולי אונן. "הידיעה" ו"הכוח" מזווגים לצמד ומנגד, ה"מעודן" והשלילי". לא באמת ניתן לחוש את הגיונו של משפט זה, או לפצח את המשקל הסימטרי של כוח וידיעה למול מעשה עידון וחתיירה אל השלילי. יש משהו מתעתע מדי באמירה הזו, שעומדת מאחוריה רטוריקה של אמת, חזקה ואמינה אך אין זה כך למעשה. נוצרת אצלי תחושת חוסר-נוחות למול הצורך ליישב את הסתירה הזו, את המשוואה הזו כפי שמכריח אותנו השיר לעשות.
אֲנִי יוֹדֵעַת וְאֲנִי מְבָרַכֶת אוֹתְךָ עַל גְּלוּיֶךָ / וְאֲנִי מְבָרַכֶת אוֹתְךָ עַל צְבַע עֵינֶיךָ / שׁוֹם דְּבַר אֵינְךָ מְשֹׁאֵיר אַחֲרֶיךָ.
מערכת היחסים האנטי-דיאלקטית בין הבתים, בין הדמות הנשית לדובר, מקבלת גוון שונה. הדמות הנשית, היא זו המאפשרת את המשך דיאלוג הידיעה, על-אף חוסר האמינות בו. בנוסף, היא מברכת את הדובר על גילויו (כלומר היא ידעה לפניו את כל מה שהוא מגלה) ועל צבע עיניו.

מה הקשר בין גילויו לצבע עיניו? לכאורה, אין קשר. החזרה השרירותית נמשכת וממשיכה לעורר אי-נוחות. אך עולה השאלה האם היחסים בין שתי הדמויות בשיר הם למעשה יחסי אם ובנה? תפקידה של הדמות הנשית בשיר, הוא לנחם מצד אחד ולסרס מצד אחר. מבטלת את ידיעתו וקיומו ("אתה שוקע") ומאשרת אותה. התפקיד הנשי הכפול בשיר, ממשיך גם הוא, לייצר יחס של אי-נוחות. יכול להיות שדמות נשית תהיה גם מקור ההשראה למעשה המעודן והארוטי (כפי הצגתי בבית הראשון) וגם היוצרת של עושה המעשה עצמו? זו שהעניקה לדובר את צבע עיניו.

שׁוֹם דְּבַר אֵינְךָ מְשֹׁאֵיר אַחֲרֶיךָ, הינו משפט שבו אפשר להשתהות רגע. אני ממשיכה לדמיין את קולה של האם המלטפת את בנה, ומעודדת אותו על כך שהיה "ילד טוב", שלא השאיר אחריו עקבות בעולם, כלומר בלגן, לכלוך ועוד דברים שדורשים לארגן מחדש סגר שנפרע על ידי הדובר. מצד שני, אי אפשר שלא לשמוע משפט כזה, הנאמר על ידי אם, גם כמו מעין צלקת. מדוע שאם תרצה למנוע מבנה להשאיר אחריו עקבות בעולם? ולכן בקריאה חוזרת, ניתן לשמוע גם את החרדה המסתתרת מתחת למשפט הזה, אולי את הביקורת של האם, אולי את הביקורת של הדובר המשאיר את עקבותיו בעולם.

וּבְכֵן זֶהוּ בְּדִיוֹק מֵה שְׂמֵדָאִיג אוֹתִי / **וּבְכֵן** זֶהוּ בְּדִיוֹק מִי שְׂמֵסְפִיד אוֹתִי, / **וּבְכֵן** זֶהוּ מֵה שְׂאֲנִי מְרָגִישׁ.
ובכן, המילה המוזרה הזאת "ובכן" מונחת בשיר, כמו חתיכת מזון תקועה בשן הטוחנת. נראה כאילו עורך הדין הפנימי של הדובר, נזקק להגנה מילולית-משפטית כנגד הדמות הנשית, אולי אימו, אולי כל דמות נשית אשר הביאה אותו לעולם ואולי כל דמות בעלת הפוטנציאל להמשיך אותו בעולם, להשאיר משהו אחריו בירושה. מה מדאיג את הדובר? מי מספיד את הדובר? ובכן, מה אתה מרגיש? אין מענה לשורות הסתומות האלה. מה שחוזר הוא שוב הטון הילדי, העילג והדן בהתכלותו, אשר לא מצליח לבטא את עצמו בעידון, אלא בתחביר מסורס, אחוז שליטה ע"י עוגני ה- "ובכן" וה"בדיוק".

שׁוֹב אֶתְּה טוֹעָה: אֶתְּה מְרָגִישׁ בְּטוֹב וְהַטּוֹב מְקִיף אוֹתְךָ / הוּא כְּבֵר מְסָבִיב, עַל כְּתִפּוֹ הוּא מְרָכִיב אוֹתְךָ. / אִם תִּהְיֶה סְבֻלִי, הוּא עוֹד יִחְבֵּק אוֹתְךָ. / בְּסוֹפוֹ שֶׁל דְּבַר הוּא חֵיב לְנִשֵּׁק לְךָ / אֶתְּה יוֹדֵעַ אֵיךְ דְּבָרִים כְּאֵלֶּה קוֹרִים. הַבֵּית הָאֲחֵרוֹן שֶׁל הַשִּׁיר, כּוֹפֵה אֶת הַטְּעוֹת עַל הַדוֹבֵר "שׁוֹב אֶתְּה טוֹעָה" וְגַם עָלַי, בְּמִיּוּחַד בְּעוֹדִי מְנַסֶּה לְהַבִּין מִי צוֹדֵק, מִי כֵן מַחְזִיק בִּידיֵעָה? הַכִּפִּיָּה שֶׁל הַטּוֹב, כְּטוֹב אֲבָהִי, חוֹלְמִנִי, הַסוֹחֵף עַל כְּתִפּוֹ אֶת כֹּל חוֹסֵר הוֹדָאוֹת, מְצַטִּירֶת יוֹתֵר וְיוֹתֵר כְּאֲשֶׁלִּיָּה, אֵךְ בְּמִקְבִּיל הוּא הוֹפֵךְ מֵאִיִּים יוֹתֵר וְדוֹמָה לִידיֵעַת הַמוֹוֹת. הַדְּמוֹת

הנשית, מפעילה באכזריות את היצרים והתשוקות שלה על הדובר, מייצגת את השליטה וחוסר האונים ואילו הדמות הגברית, מייצגת את החלום, את האפשרות, את לאחר המעשה המעודן - המוות. כשאני קוראת את הבית הזה, נהיה לי רע. ההרמוני מתגלה גם לי כאשליה טיפשית וילדותית כל-כך, ובמקביל אשליה קמאית, אורגנית כל כך. כי רק לאשליה זו הייתי כמהה לחתור, כשקראתי את השיר ונברתי בו כדי למצוא בו איזו אמת השמורה לבעלי הצופן. אבל מה חשבתי לעצמי? אינני טובה יותר מזך. אני יושבת על שולחן העבודה שלי, צעירה וזחוחה, חושבת על רגעי מותי וכל מה שנותר לי הוא לדמיין דיוקן גבר צעיר ותכול עיניים, מקריא לי את שירי ברגעים שלפני מותי ומספר לי, שהטוב, תכף מגיע...